

Bij Exodus 11, 1-10

(K.S.)

In dit hoofdstuk overlappen het verhaal van de gebeurtenissen rond het tijdstip van de uittocht en het verhaal van de plagen elkaar. De laatste plaag neemt een bijzondere plaats in. Hier wordt ze aangekondigd als een vervolg van en 'bekroning' op de voorafgaande plagen, die zal leiden tot de uittocht (v. 1). Alleen de opbouw van de vertelling van de laatste plaag onderscheidt zich sterk van de vorige. Hier wordt afgeweken van de stereotiepe opbouw van gebeurtenissen: Daarbij is de uitvoering gescheiden van de aankondiging door uitgebreide voorschriften. Aan de andere kant lijkt het erop alsof hier het hoofdstuk van de plagen wordt afgesloten zonder dat de uittocht door hen is bewerkstelligd (v. 10). Deze onduidelijkheid hangt samen met de ingewikkelde voorgeschiedenis van Ex. 11-13, 16 (zie de opmerkingen bij Ex. 12, 1-20, 28).

Dit hoofdstuk staat in het teken van de scheiding tussen de Egyptenaren en de Israëlieten. Die scheiding was natuurlijk allang aanwezig sinds de Egyptenaren de Israëlieten hadden geknecht. In 10,28 wordt het onderscheid van de kant van Farao nog eens extra verscherpt. Maar nu wordt hier duidelijk dat hem dat recht niet toekomt. Mozes zinspeelde daar al op in 10,29 door de eer aan zichzelf te houden. De rollen worden helemaal omgekeerd als nu de Here scheiding maakt (v. 7 vgl. 8,22 en 9,4): nu zullen de Egyptenaren jammeren (v. 6 vgl. 2,23), want niet meer de kinderen van de Israëlieten, maar de eerstgeborenen der Egyptenaren worden het slachtoffer van de scheiding (vgl. 1,15-22). Ook de verhouding tussen Farao en Mozes wordt omgedraaid, want Farao moet terugkomen van zijn hautaine houding (12,31) en al eerder kan Mozes als gelijkwaardige hem flink de waarheid zeggen (v. 8 vgl. v. 3: Mozes is zelfs gestegen in de achting van de Egyptenaren en van de dienaren van Farao. Farao zelf wordt niet genoemd. Hij is te verstokt om van zijn afweerhouding af te kunnen komen.) De voltrekking van de definitieve scheiding is aanstaande en werpt zijn schaduwen reeds vooruit. We zouden de duisternis (10,21-29) kunnen opvatten als een onheilspellende stilte voor de storm, die zich trouwens ook in het nachtelijk duister zal afspelen. Intussen wordt de Israëlieten in het vooruitzicht gesteld dat zij niet als geslagen honden zullen hoeven afdruipen. Hun uittocht zal integendeel zijn als de triomftocht van een zegevierend leger. Dat ligt achter

het thema van de beroving van de Egyptenaren (v. 2-3 vgl. 3,22 en 12,35-36). Ze zullen de Egyptenaren plunderen zoals dat bij een overwonnen vijand gebeurt (vgl. 2 Kron. 20,25). V. 9-10 laten zich lezen als een resumé van de geschiedenis van de plagen. Hier wordt gezegd waarom de Here steeds weer Farao's hart verhardde, dat theologisch zo moeilijk te verwerken onderwerp. Hier wordt duidelijk dat er niet meer in gezien mag worden dan het scheppen van een mogelijkheid voor God om zich te openbaren (vgl. 10,1-2). De plagen dienen als antwoord op de vraag van Farao: wie is de Here? (5,2). Dat hij dat niet direkt doorkrijgt ligt aan de verharding die de Here bewerkt (8,11). Dat geeft aan de andere kant de mogelijkheid de plagen, als tekenen, talrijk te maken (7,3). Hoe talrijk ze zijn is ons na vier weken wel duidelijk geworden. Des te opvallender is het dat ze uiteindelijk niet hebben gewerkt. 11,9-10 geeft daarvoor een theologische verklaring die teruggrijpt op de inleiding (7,3). Het lijkt erop alsof er nu wat anders gaat beginnen. Na de bestraffing van Farao door de plagen is het nu tijd om de verlossing van de Israëlieten voortvarend ter hand te nemen. Er wordt dan ook niet meer gepraat en onderhandeld. Opvallend is dat men in de loop der tijden het thema van de plagen wat heeft laten liggen. Ook in de bijbelse traditie. De voorkeur bij de weergave van de gebeurtenissen rond de uittocht gaat duidelijk uit naar de doortocht door de Schelfzee. Blijkbaar wist men niet zo goed raad met de duidelijke scheiding tussen Egyptenaren en Israëlieten, zoals die in het verhaal van de plagen wordt voorgesteld. De Israëlieten blijven zelf geheel buiten schot. Opmerkelijk is nu dat bijv. Ps. 78 en Ps. 105 de plagen wel noemen, maar dat ze dat juist doen in verband met de negatieve reactie van de Israëlieten. Een merkwaardige parallel doet zich voor als wij lezen op de zondag, waarop wij denken aan Jezus' koninklijke intocht als Zoon van David, van de eerstgeborene van Farao die op de troon zal zitten. Beiden zullen sterven. De dood van de eerstgeborene van Farao heeft niet voorkomen dat Gods eerstgeborene ook moet sterven. De verhoudingen zijn wel veranderd. De anti-machten verschuiven. Maar God blijft dezelfde. Ook door ontrouw laat Hij zich niet overweldigen. Maar Zijn antwoord, Zijn overwinning is nu anders, tegenovergesteld: geen triomfantelijke uittocht uit het diensthuis, maar een afdaling van de 'koning van Israel' in het dodenrijk.

12 april 1981

weeklezing:

Exodus 11,1-10
(volledige perikoop: Ex 10 en 11)

psalm daarbij:
psalm 51
antifonen: Ex 11,4
en ps 51,12

de zondag klassiek:

psalmwoord bij de intocht: ps 22,20.22 (of ps 24)
bij de gaven en aan tafel: ps 69,21-22 en Mt 26,42
epistel: Filipp. 2,5-11
zondagslied: LB gezang 121 'od lof! nu is gekomen'
evangelie: Johannes 12,12-24

de zondag in het nieuwe lectionarium:

1e lez: Jesaia 50,4-7 psalm 22 (R vs 2a)
ep: Filipp. 2,6-11 vers voor het evangelie:
ev: Mattheus 21,1-11 of 27,11-54

gebed
(hele westerse traditie)

Almachtige eeuwige God,
terwille van ons allen
hebt Gij uw Zoon
met menselijkheid bekleed
en onze Heiland
het kruis doen dragen
opdat ook de dienaars
de wegen van de Meester
zouden volgen.
Verleen genadig
dat wij ons eigen maken
wat Hij ons leert
in zijn lijden
en deelgenoten worden
van zijn verrijzenis.
Door Hem, uw Zoon,
Jezus Christus, onze Heer.

(Huub Oosterhuis, Bid om vrede)

Heer God
Gij hebt
uw Zoon de wereld ingezonden
met geen andere zekerheid
dan dat Hij lijden moest
en sterven zou
Hij heeft zijn zending volbracht
ten einde toe,
en zo is Hij
voor ons geworden
een bron van leven en van vreugde.
Wij bidden U
maak onze vreugde volkomen
en laat het zichtbaar worden
dat Hij leeft,
hier in 'ns midden
overal op aarde.

voorbereiding gevraagd
(Oecum. gebedskalender)
voor Cyprus

Bij Exodus 12,1-20,28

(K.S.)

Een wonder verhaal
Zoals gezegd heeft Ex. 11-13,16 een gecompliceerde ontstaansgeschiedenis, wat het verstaan er niet eenvoudiger op maakt. In één traditiestroom wordt de laatste plaag direct verbonden met de exodus, terwijl in een andere de gebeurtenissen rond de uittocht losstaan van de plagen en meer in verband met de doortocht door de Schelfzee worden gebracht. Verder zijn er in dit gedeelte verschillende, oorspronkelijk los van elkaar staande tradities samengebracht. In ieder geval zijn te onderscheiden: Pascha; het feest van de ongezuurde broden; de wijding van de eerstgeborene. Deze drie zijn verbonden met het exodus-verhaal, dat vanwege zijn centrale positie in de godsdienst van de Israëlieten als een magneet heeft gewerkt. (Niet voor niets sluit het N.T. in de overlevering van het fundamentele gebeuren rond Christus hierbij aan.) De verschillende tradities zullen elkaar zeker wederzijds hebben beïnvloed bij de weergave van dit gebeuren. (Een goede indruk van de problemen die hier liggen geeft het commentaar van Te Stroete (BOT). Zie verder R. de Vaux, Hoe het oude Israël leefde, dl.2 pp.429-443.)

Pascha
Het verhaal wordt in hoofdstuk 12 afgelost door inzetten met betrekking tot het Pascha. Deze inzetten spelen een heel belangrijke rol. Zij zijn de interpretatie van het verhaal van de uittocht. Wat nl. opvalt bij de gegeven voorschriften is dat zij losstaan van de gebeurtenissen die hier zijn beschreven. Ze gaan uit van een latere (na-exilische) situatie. Zo wordt in v.25 al gesproken over het land Kanaän en krijgen we in v.3-5 de indruk dat men alle tijd heeft om het schaap en de juiste groep uit te zoeken; de zeven dagen van v.14-20 vallen niet te rijmen met het snelle vertrek. Het is duidelijk dat het hier gaat om aanwijzingen voor het gedenken (v.14,26-27) van de uittocht met het feest Pascha en dat van de ongezuurde broden, die hier zijn samengebracht. De Israëlieten worden hier dan ook aangesproken als vergadering (v.3), een titel voorbehouden aan de religieuze gemeenschap, die na de verbondssluiting op de Sinaï de cultische wetten krijgt voorgehouden. Pascha (correcter: Pèsach) was een oud nomadenfeest bij het wisselen der weidegronden. (Elementen als de 'verderv' in v.13 en 23, een demon die via de bloedrite op een afstand gehouden moest worden, herinneren er nog aan.) Dit feest werd opgepakt en vernieuwd om aan het exodusgebeuren een zin te geven. Want die heeft

*Wat het Pascha maar is dat begrijp ik niet
dit feestende geboden studeer op mijn
de beloven*
het pas als het werkelijk voorleeft, als het steeds opnieuw beleefd kan worden. Want Pascha is niet het feest van een vrome herinnering. Het is een steeds terugkerende representatie van wat eens is gebeurd. Zoals het Pascha de Israëlieten verbond tot één gemeenschap, zo verbindt het hen die het later vieren met het voorgeslacht. Het Pascha is hier op allerlei manieren verbonden met de geschiedenis van de uittocht. Aan het zoeken naar de oorspronkelijke betekenis van het woord is geen einde. Voor ons is van belang om na te gaan welke rol het in het verhaal speelt. Het verhaal knoopt eraan vast met allerlei woordspelingen: v.11: 'overhaast zult gij het eten; het is een Pascha voor de Here.' Hier wordt *psh* gesteld naast *hpz* (via letterwisseling) en zo wordt het verband met haast gelegd.

Bekender is het verband met het Hebreeuwse werkwoord *psh*, 'hinken'. Hier krijgt het de enigszins gewrongen betekenis 'voorbijgaan' (v.12 en 23).

Opmerkelijk is ook de klankgelijkheid in v.23: *psh* cf *hpth*, 'hij gaat aan de deur voorbij'. De betekenis die het gebod om ongezuurde broden te eten aan het verhaal geeft is de nadruk op het afstand nemen van het oude. Zuurdesem wordt nl. gemaakt met behulp van oud brood. Nu moet het brood echter gemaakt worden zonder deze gist. Het is een nieuw begin. De scheiding met het oude is absoluut: wie het gezuurde niet wegdoet 'zal uit Israel worden uitgeroeid' (v.15 en 19). De verbinding van deze feesten met de geschiedenis van God met Israel is kenmerkend. Ze blijven niet in de lucht hangen, maar hebben betrekking op het concrete leven en krijgen dat bij hun viering, bij de heropvoering van de uittocht steeds weer. Zij maken geschiedenis. Heel sterk komt dat naar voren bij de inzet van dit hoofdstuk (v.2). Het feest knoopt niet aan bij een bepaalde tijd. Het bepaalt zelf de tijd en is zo zelf een aanknopingspunt. Iets waaraan je je kunt vast houden. In de woorden van Martin Buber: 'Die Einsetzung des Passah bedeutet auf jeden Fall eine Ordnung der Naturzeit von der Geschichtszeit aus, die Aufrichtung eines neuen Anfangs.' (Werke II (Moses) p.85). Een gedachte om vast te houden als we op Witte Donderdag het avondmaal vieren.

16 april 1981

weeklezing:

Exodus 12,1-20+28
(volledige perikoop: 1 t/m 28)

psalm daarbij:
psalm 52
antifonen: Ex 12,17(ab)
en ps 52,3 of 10

de zondag klassiek: *Van haast (hp2)*

psalmwoord bij de intocht: Gal. 6,14 bij ps 67
bij de gaven en aan tafel: ps 118,16-17 en Johannes 13,12-13-15
epistel: I Korinthen 11,20-32
zondagslied: LB gezang 'Laat ons als Jezus' jongren nooit vergeten'
evangelie: Johannes 13,1-15

de zondag in het nieuwe lectionarium:

1e lez: Exodus 12,1-14 psalm 116 (R naar I Kor. 10,16)
ep: I Kor. 11,23-26 vers voor het evangelie:
ev: Johannes 13,1-15

Een nieuw begin
gebed
(herv. gem. Koog & Zandijk)

Heer Jezus,
Gij geeft ons brood en wijn in de hand om het geheimenis te vieren van uw doorgang door de dood naar het leven; wij bidden U: zoals wij horen bij uw vernederd lichaam en uw vergoten bloed, geef ons zo ook deel aan uw verheerlijking, van deze dag tot in uw rijk.

(Huub Oosterhuis, Bid om vrede)

God
wij breken het brood voor elkaar, en wij ontvangen het lichaam van Jezus Christus, uw Zoon
Wij bidden U
dat wij, uit kracht an Hem, mogen bestaan in liefde en in vrede; dan zal Hij zelf aanwezig komen overal waar wij woorden spreken en aanwezig zijn, dan zullen wij zijn lichaam worden in deze wereld, tot in eeuwigheid

voorbede gevraagd
(Oecum. gebedskalender)
voor Cyprus

h anti-maus addendum

Bij Exodus 12,29-42

(Spr.)

nu begint
Hier is dan eindelijk de uittocht der Israëlieten, de manifestatie van de Here, die zich heer der geschiedenis betoont en de machten ontthront. Dat laatste is hier overduidelijk. De ontluistering van Farao, de grote tegenstrever die zo'n grote rol mocht spelen in dit verhaal, wordt breed uitgemeten. Om te beginnen natuurlijk door de aantasting van de dynastie door het uitvoeren van de dreiging van 4,23. Verder in de hele tekening van de gebeurtenissen die nacht. Het feit dat de machtige Farao zomaar ter middernacht z'n bed uit moet (v.30) noemt Cassuto treffend 'an unroyal procedure'. In v.31 moet Farao terugkomen van zijn houding in 10,28 en niet meer zijn wil is wet, maar de wens van de Israëlieten (v.31). Hij vraagt nu hun zegen (v.32), d.i. hun voorbede voor hem bij de Here. Een heel andere houding dan die in 10,10 waar hij zich nog sarcastisch aan de kant van hun God had durven stellen. Nu heeft hij Hem wel leren kennen (vgl. 5,2). Opmerkelijk is dat zowel aan het eind als aan het begin van het contact van de Israëlieten met Farao een zegen staat (vgl. Gen. 47,7). De woorden van Farao laten angst blijken. Geen breedsprakigheid, maar bange kreten. Geen wonder. De sfeer is beklemmend. Het duister heerst: in 3 achtereenvolgende verzen wordt gezegd dat het nacht is (v. 29-31). Voor de betekenis van de beroving, zie de aantekeningen bij Ex. 11,1-10. De getallen spreken hier duidelijke taal. 600.000 man, dat is een volk van wel 3 miljoen mensen. Het is een uitdrukking van de vervulling van de belofte aan Abraham van een talrijk nageslacht. Zelfs de macht van Farao (1,15-22) heeft dit niet kunnen verhinderen. De 430 jaar, historisch evenmin verantwoord, benadrukt de grootheid van de bevrijding, van de onderwerping die zolang heeft geduurd: 360, een rond getal in het zestallige stelsel van het oude oosten, met daarbij nog eens 10 x het getal van de volheid.

het jaartal
Er moet nog eens op gewezen worden hoezeer dit verhaal van de uittocht bepaald, uitgelegd, geactualiseerd wordt door de verbinding met de gegeven voorschriften. Zo worden nog enkele bepalingen inzake het Pascha (m.b.t. de vreemdelingen wellicht i.v.m. v.38) eigenlijk binnen het verhaal gehaald door de herhaling van v.41 in v.51. Ook wordt 13,1-16 aan het verhaal toegevoegd. Twee series inzettingen (v.3-10; 11-16), waarin in beide het gedenken, de representatie van het gebeuren centraal staat (v.8-9;

14-15, zie de aantekeningen bij Ex. 12,2-20,28).

op Goede Vrijdag
Als wij dit lezen op Goede Vrijdag, de nachtwake, wordt onze aandacht getrokken door v.42: 'een nacht van waken'. We kunnen hier aansluiten bij een messiaanse traditie, die we vinden in de Fragmenten-Targum op dit vers. Er wordt daar gesproken van vier nachten, die belangrijk zijn in de geschiedenis van hemel, aarde en Israël:

1. de nacht van de schepping
 2. de nacht van het verbond met Abraham
 3. de nacht van de uittocht uit Egypte
 4. 'Wanneer de wereld aan haar einde komt om verlost te worden. Dan zullen de banden der goddeloosheid vernietigd wrden en de ijzeren jukken zullen verbroken worden. Mozes zal uittrekken uit de woestijn en de Messias-koning uit den hoge. Deze zal leiding geven vanaf de top van een wolk en gene zal leiding geven vanaf de top van een wolk. En het woord van de Here zal leiding geven tussen die beiden in en zo zullen zij samen optrekken. Dat is de nacht van het Pascha voor de Here, bewaard en vrijgesteld voor geheel Israel, voor al hun geslachten.
- Het gedenken van het verleden blijft niet staan bij het heden, maar ziet vooruit. Zoals ook blijkt wanneer bij de viering van de Joodse Sederavond wordt gezegd: 'dit jaar hier, volgend jaar in Jeruzalem; dit jaar in dienst, volgend jaar vrij.'

breedte heeft
In het N.T. blijkt hoezeer het Pascha heeft doorgewerkt in de weergave van de gebeurtenissen rond kruis en opstanding. Het duidelijkste voorbeeld is Joh. 19,36 dat Ex. 12,46 opneemt. Daarom kunnen we van dit gedeelte van Exodus veel leren over de verlossing door Jezus Christus. Bijv. dat die verlossing betrekking heeft op het dagelijks leven, op de aardse realiteit, zoals de Israëlieten werden verlost uit het diensthuis. Ook het gemeenschapsvormende (Pascha vier je met je familie en maakt je tot één volk) en de bovengenoemde eschatologische dimensie van Pascha horen in onze paasviering thuis. Want dit alles heeft niet afgedaan. Na en met Jezus Christus geldt het voor ons des te meer.

17 april 1981

weeklezing:

Exodus 12,29-43
(volledige perikoop: t/m 13,16)

psalm daarbij:
psalm 53
antifonen: Ex 12,40(-41)
en ps 53,7(a)

de zondag klassiek:

epistel: Jesaja 52,13 t/m 53,12
zondagslied: LB gezang, 187, EB 141
'Daar gaat een lam'
evangelie: Johannes 19,16-30

de zondag in het nieuwe lectionarium:

le lez: Jesaja 52,13 t/m 53,12 psalm 31 (R Lc 23,46)
ep: Hebr. 4,14-16 en 5,7-9 vers voor het evangelie:
ev: Johannes 18 en 19

gebed
(Huib Oosterhuis, Bid om vrede)

Eeuwige God
Gij hebt een mens
Jezus van Nazareth, onze broeder,
met uw eigen naam
en met uw macht bekleed -
maar hij is machteloos geweest
in deze wereld
Gij hebt hem
recht van spreken gegeven
hij is uw woord -
maar hij vond geen gehoor.
Wij bidden U
dat wij in hem
in deze man van smarten
onze enige redder mogen herkennen
God met ons
alle dagen van ons leven.

voorbede gevraagd
(Oecum. gebedskalender)
voor Cyprus